

TEIKUMA DZIĻĀS UN VIRSĒJĀS STRUKTŪRAS PĒTĪJUMI LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

Sentence Deep and Surface Structure Investigations at the University of Latvia

Līga Vogina

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra

Visvalža iela 4a

liga.vogina@lu.lv

20. gadsimtā latviešu valodniecībā ienāca teorētiskās atziņas, kas būtiski mainīja lingvistisko domu virzību turpmākos darbos, tostarp arī sintakses pētījumos. Sintaksē, pēc raksta autore domām, noteikti jāizceļ triju Latvijas Universitātes valodnieku veikums. Rakstā atspoguļoti Jūlija Kārklīņa, Intas Freimanes un Ilzes Lokmanes uzskati par teikuma struktūru un tās izpētes aspektiem. 20. gadsimta sākumā latviešu valodnieki smēlās idejas galvenokārt krievu valodnieku pētījumos un pasaules valodnieku darbu tulkojumos krievu valodā. Vēlākos gados kļuva pieejama arī teorētiskā literatūra citās valodās.

Ar J. Kārklīņa darbiem latviešu valodniecībā aizsākās valodas un runas šķīrums. Pirms tam šī doma bija jau pazīstama citur pasaulē (domas aizsācējs – Ferdinands de Sosīrs). J. Kārklīņš norādījis, ka valodas un runas attieksmes ir sarežģītas un ka viņa darbs kā pirmais šāds pētījums varētu rosināt pārējos latviešu valodniekus ne vien teorētiski apcerēt valodu un runu, bet arī praktiski iesaistīt teorētiskās atziņas latviešu valodas izpētē. J. Kārklīņš latviešu valodā sācis pētīt vienkārša teikuma struktūras shēmas, tāpat pievērsies arī konsituatīvi saistītu teksta vienību izpētei, norādot, ka iepriekš sintaksē kopumā, bet jo īpaši latviešu sintakses apcerē uzmanība pievērsta galvenokārt izolētu teksta vienību pētīšanai.

Jūlija Kārklīņa pētījumi turpināti Intas Freimanes darbos. Viņa pievērsusies ne vien valodas un runas šķīrumam, bet arī analizējusi vienkāršu teikumu un tā struktūru. Struktūras sakarā Inta Freimane runājusi par struktūras pilnajām un nepilnajām realizācijām, kā arī par konstruktīviem (obligātiem) un nekonstruktīviem (fakultatīviem) teikuma struktūras elementiem.

Savukārt Ilze Lokmane pievērsusies teksta sintaksei, veltot uzmanību konsituatīvo saistījumu tipiem latviešu valodā, kā arī teikuma struktūras jēdziena izpratnei (izvirzot trīs teikuma struktūras līmeņus – dziļo semantisko, dziļo sintaktisko un virsējo sintaktisko struktūru).

Atslēgvārdi: teikuma struktūra, dziļā struktūra, virsējā struktūra, valence, relatēma.

Latvijas Universitātei no pašiem pirmsākumiem līdz pat mūsdienām ir bijusi liela nozīme zinātnes attīstībā Latvijā. Latvijas Universitātes zinātnieki visos laikos veidojuši zinātnes pamatu. Tieši šī iemesla dēļ, kā arī tādēļ, ka Latvijas Universitātei 2009. gadā apritējusi 90. gadadiena, radusies vēlme atskatīties vēsturē uz valodnieciskās domas attīstību un universitātes valodnieku veiktajiem pētījumiem.

Šī raksta mērķis ir atklāt, kā veidojusies teikuma struktūras izpratne Latvijas Universitātē, līdz ar to arī latviešu valodniecībā kopumā.

20. gadsimta sākumā Ferdinanda de Sosīra (*Ferdinand de Saussure*) idejas radīja strukturālisma virzienu lingvistikā. Strukturālisma pamatideja – valoda ir sistēma. F. de Sosīrs Ženēvā lasījis vispārīgās valodniecības kursu; lekcijas 1916. gadā (jau pēc valodnieka nāves) apkopotas grāmatā „Cours de linguistique générale” (Vispārīgās lingvistikas kurss). Šveiciešu valodnieks paudis ne vien ideju par valodu kā sistēmu, bet arī šķīris valodu un runu. Ferdinands de Sosīrs uzsvēris, ka valoda ir gatavs produkts, ko runātājs pasīvi reģistrē, savukārt runa ir individuāls gribas un saprašanas jeb saprāta akts. (Saussure 1999, 21–22)

F. de Sosīra idejas sadzirdējuši arī Latvijas valodnieki. Latviešu valodniecībā pirmais šim jautājumam pievērsies Jūlijs Kārklīšs. Rakstā „Valodas un runas attiecsmju problēma” latviešu valodnieks minējis, ka vispirms ir jānoskaidro, vai „dihotomija valoda – runa ir pētījamā objekta (valodas) reāla, īstenībai atbilstoša eksistēšanas pazīme vai arī šādas dihotomijas izvirzījums ir attiecīgas zinātnes nozares – un vispirms valodniecības – īpašs pētīšanas paņēmieni (tātad – zināma abstrakcija), jeb vai pieminētā dihotomija attiecas gan uz pētījamo objektu, gan uz tā pētīšanas paņēmieniem.” (Kārklīšs 1970b, 9) J. Kārklīšs norādījis, ka valodas un runas attiecsmes ir sarežģītas un ka latviešu valodniecībā pagaidām nav citu darbu, kuros par šo jautājumu jau būtu izteikti kādi viedokļi vai priekšlikumi. Valodnieks cer, ka viņa pētījums „kā pirmais mēģinājums (..) tomēr varēs būt noderīgs, lai rosinātu arī latviešu valodniekus ne tikai pievērsties valodas un runas problēmas teorētiskai apcerei, bet arī praktiskai iesaistīšanai latviešu valodas pētīšanā.” (Kārklīšs 1970b, 10)

Jūlijs Kārklīšs analizējis F. de Sosīra teorētiskās nostādnes, dažviet tās pat kritizējot. Piemēram, kā raksta J. Kārklīšs, F. de Sosīra koncepcijā valoda un runa ir

pretējas parādības. (Kārkliņš 1970b, 14) Latviešu valodnieks nav piekritis šim Sosīra uzskatam. (skat., piemēram, Kārkliņš 1970b, 16-17) Tas apliecina, ka pasaulē zināmu lingvistu domas latviešu valodniecībā netiek akli pārņemtas, bet tiek rūpīgi izvērtētas. J. Kārkliņš pievienojies uzskatam par to, ka valoda un runa ir vienas parādības divas puses. „Tās eksistē vienlaikus, neatkarīgi no tā, vai valodas lietotājs to apzinās vai ne. No šī viedokļa runā nevar būt tādas vienības, kas nebūtu arī valodā, bet valodā savukārt nav tādu vienību, kas nebūtu sastopamas arī runā.” (Kārkliņš 1970b, 23-24)

Struktūras jēdziens saistāms ar sintaksi. Jūlijs Kārkliņš par sintakses pamatvienību izvirzījis vienkāršu teikumu un sācis runāt par vienkārša teikuma struktūras shēmu, tātad par vispārinātu teikuma modeli jeb paraugu. Rakstā „Teikuma struktūras raksturošanas aspekti” valodnieks norādījis, ka teikums pētāms gan statiskā, gan dinamiskā aspektā. (Kārkliņš 1970a, 103–104) Statiskā aspektā teikums pētāms kā vispārināts modelis, tātad, kā valodas vienība, bet dinamiskajā aspektā teikums tiek pētīts kā konkrēta realizācija noteiktos apstākļos ar noteiktu komunikatīvo uzdevumu, tātad, kā runas vienība.

Valodas un runas saistība atklājas J. Kārkliņa rakstā par valodas un runas attieksmju problēmām. „Sintakses aspektā (..) vārdkopās un teikumos ir ne tikai tas, kas katru reizi tiek producēts no jauna, bet arī tas, kas katrā sazināšanās aktā tiek reproducēts – un tie ir vārdkopu un teikumu modeļi” (Kārkliņš 1970b, 23–24) Šajā rakstā minēti piemēri, kas atklāj valodas sistēmiskumu, kā arī ļauj valodas un runas šķītrumu attiecināt uz teikuma struktūru. Teikumā apvienotas nozīmes un to skaniskais ietērps, respektīvi, vārdi. Valodnieks piemēru *Es lasu grāmatu* nodēvējis par runas vienību, jo attiecīgajā runas situācijā izvēlēts saistīt tieši šos trīs vārdus. Teikumam ir stāstījuma teikuma intonācija. J. Kārkliņš skaidrojis, ka šajā situācijā „nevaram pateikt ne *es lasa* (..), ne *lasu grāmata* vai *lasu grāmatai*. Esam spiesti teikumu izveidot tieši šādi – *es lasu grāmatu*.” (Kārkliņš 1970b, 24) Latviešu valodā ir noteiktas likumības, kas regulē vārdu savstarpējās attiecības, piemēram, nosaka, ka subjekta nosaukums pirmajā personā saistāms ar verbu pirmajā personā. Tādēļ Jūlija Kārkliņa minētais piemērs *Es lasu grāmatu* pamatoti saucams arī par valodas vienību, jo tas atspoguļo latviešu valodā pastāvošu teikuma modeli. J. Kārkliņš salīdzinājis teikumu *Es lasu grāmatu* ar teikumu *Es lasu laikrakstu*, sacīdams, ka „šiem teikumiem ir kopējs viens strukturāls modelis. Tas kā būtība, kā vispārīgais, kā zināma abstrakta shēma eksistē mūsu apziņā (resp. valodā),

konkrētu vārdisku ietērpju iegūdam, ikreizējā sazināšanās procesā atbilstoši sazināšanās vajadzībām.” (Kārkliņš 1970b, 24) Minētie piemēri atklāj, ka visa pamatā ir reālās īstenības situācija, kuru runā varam atklāt atbilstoši komunikatīvajam mērķim (piemēram, izveidot stāstījuma, jautājuma vai izsaukuma teikumu vai vienā un tajā pašā teikumā ar intonācijas palīdzību izcelt dažādas, konkrētā situācijā svarīgākās teikuma daļas). Iepriekš citētais J. Kārkliņa viedoklis liek domāt par diviem teikuma struktūras līmeņiem – dziļo (semantisko) struktūru un virsējo (sintaktisko) struktūru. Teikuma dziļā struktūra ir nozīme, kurai runas situācijā tiek meklēta atbilstoša virsējā struktūra. Atkarībā no komunikatīvā mērķa virsējā struktūra dziļās struktūras elementus var atklāt pilnībā vai daļēji. Tad var runāt par teikuma shēmas pilnām realizācijām vai nepilnām realizācijām.

J. Kārkliņš runājis arī par tādiem teikumiem, kas saprotami vien kontekstā. Piemēram, teikums *Tāda karsta un kūpoša* saprotams vien tad, ja blakus ir teikums *Ciemošanās laikā pie Kalniņiem tika pasniegta kafija*. Tātad pilnas struktūras teikums varētu būt *Ciemošanās laikā pie Kalniņiem tika pasniegta kafija, karsta un kūpoša* vai *Ciemošanās laikā pie Kalniņiem pasniegtā kafija bija karsta un kūpoša*, un teikums *Tāda karsta un kūpoša* būtu šo teikumu funkcionāls variants. Valodnieks rakstījis, ka tas gan nenozīmē, ka šādos teikumos būtu jārestaurē distribūcijas teikumu locekļi. Mutvārdu saziņā tas nav nepieciešams. Taču skaidrs ir tas, ka „bez pilnas struktūras teikuma (kā teikuma strukturāla modeļa) atbalsta, parauga nevarētu veidoties arī šī modeļa strukturālais variants.” (Kārkliņš 1970b, 25) Turpinot par kontekstuāli un situatīvi saistītām teksta vienībām, rakstā par teksta sintaktiskās struktūras īpatnībām Jūlijs Kārkliņš norādījis: „Sintakses teorijā un praksē, īpaši latviešu valodas sintakses apcerē, līdz šim galvenā uzmanība pievērsta izolētu teksta vienību sistematizēšanai un analīzei.” (Kārkliņš 1972, 445) J. Kārkliņš uzsvēris, ka teksta analīze nepārprotami rāda struktūras ziņā konsituatīvi saistītu teksta vienību esamību tekstā. Tādējādi valodnieks aktualizējis jautājumu par konsituatīvi patstāvīgu teksta vienību (teikumu) un konsituatīvi saistītu teksta vienību (izteikumu) nošķiršanu.

Vēlāk citi valodnieki pētījumos atsaukušies uz Jūlija Kārkliņa veikumu vienkārša teikuma struktūras sakarā. Piemēram, Inta Freimane darbā „Vienkāršs teikums un tā paplašināšana” uzsver, ka vienkārša teikuma struktūras shēmas latviešu valodniecībā ir jaunums un ka latviešu sintaksē pirmais tās izvirzījis J. Kārkliņš. (Freimane 1985, 20)

Par valodas un runas šķīrumu teikuma struktūras izpētē runā arī Inta Freimane. Pētījumā par vienkāršu teikumu un tā paplašināšanu valodniece raksta: „Mūsdienu sintaksē vienkārša teikuma formālo uzbūvi saista ar vispārinātu teikuma paraugu – teikuma struktūras shēmu. (..) Teikuma struktūras shēma ir saistīta ar valodas un runas šķīrumu.” (Freimane 1985, 20) Turpat valodniece raksta, ka teikuma struktūras shēmas tiek plaši pētītas krievu valodas gramatikās. Jāteic, ka tieši no krievu valodniekiem nākušas ļoti daudzas idejas, ko tālāk savos darbos iekļāvuši un attīstījuši latviešu valodnieki.

Intas Freimanes darbos turpināta Jūlija Kārkliņa nostāja par valodas formas un satura vienotību, tātad – par valodas duālo dabu. Valodniece pētījumā par latviešu valodas skaņu vārdiem rakstījusi, ka „valoda pastāv kā formā un saturā vienota sistēma. Formas un satura attiecības valodā parādās izpaušmes (formālā) aspekta un satura (semantiskā) aspekta ciešā vienībā. Formālo valodas līdzekļu, to uzbūves izpēti un izmantošana praksē (..) atkarīga no semantikas izpēti, no prasmes orientēties vārdu un sintaktisku struktūru nozīmēs.” (Freimane 1983, 4)

Jau tolaik, kad publicēts pētījums par latviešu valodas skaņu vārdiem, proti, 1983. gadā, iedziļinoties valodas formālajās, strukturālajās parādībās, radās nepieciešamība izziņāt semantiskas likumsakarības. Kā atzinusi Inta Freimane, tieši tas ir iemesls, kādēļ arvien biežāk „semantika tiek pētīta visos valodas līmeņos, it īpaši leksikā un sintaksē”. (Freimane 1983, 4)

Runājot par teikuma dziļo un virsējo struktūru, svarīgs ir valences jēdziens. Tā, piemēram, rakstot par skaņu vārdiem, Inta Freimane min valences jeb saistāmības jēdzienu, norādot, ka tā „ir gan semantiska, gan strukturāla parādība. Saistāmības ārējā izpaušme ir sintaktiska, to iespējams analizēt tikai sintaktiskās struktūrās (pakārtotos vārdu savienojumos un teikumos). Saistāmības modeļi ir bināri: viena vārda saistījumu summa veido šī vārda distribūciju.” (Freimane 1983, 34) Runājot par semantisko saistāmību, I. Freimane saka: „Semantiskajā saistāmībā ir svarīga gan verba nozīme, gan arī piesaistīto locekļu, „dalībnieku” jeb aktantu nozīmes.” (Freimane 1983, 36) Jāatgādina, ka termins *aktants* ienācis latviešu valodniecībā līdz ar valences teoriju, kuras pamatlicējs ir franču valodnieks Lisjēns Tenjērs (*Lucien Tesnière*). L. Tenjērs par valenci

runājis tikai kā par verbam piesaistīto aktantu skaitu, taču vēlāk šim uzskatam tika pievienots arī kvalitātes aspekts: verba un atkarīgo komponentu morfoloģiskās, konstruktīvās un semantiskās īpatnības. (Tesnière 1988, 15) Lisjēns Tenjērs norādījis vien valences izpētes galvenās grūtības, kā arī valences pētīšanas aspektus, taču nav devis padziļinātu problēmas analīzi.

Inta Freimane raksta, ka „ļoti svarīgs ir aktantu nozīmju semantiskais vispārinājums. Tas indoeiropiešu valodās parādās universālu kategoriju veidā: subjekts, objekts, situatīvie, t.i., laika, vietas (..) raksturotāji. (..) Subjekta un objekta sakarā lingvistikā ir izvirzīti jēdzieni „darītājs” (agenss) un „cietējs” (pacienss). Darbības raksturs (aktīva darbība vai process) un virziens caur subjekta un objekta jēdzienu cieši saistīts ar tikpat svarīgām universālām kategorijām *dzīvs* un *nedzīvs*.” (Freimane 1983, 36)

Pēc L. Tenjēra citi valodnieki sāka pievērsties obligātuma un fakultatīvuma jēdzienam. Arī Inta Freimane savos pētījumos rakstījusi par strukturāli obligātiem un fakultatīviem teikuma struktūras elementiem. I. Freimanes pētījumos obligātie un fakultatīvie vienkārša teikuma paplašinātāji nosaukti arī par konstruktīviem un nekonstruktīviem paplašinātājiem. Nekonstruktīvie teikuma paplašinātāji neietekmē teikuma struktūru ne formāli, ne semantiski. (Freimane 1985, 67) Verbam ir tādi argumenti, kas ir konstruktīvi nepieciešami, piemēram, teikumā *Es redzu skaistu māju* konstruktīvs teikuma paplašinātājs un verba arguments ir *māju*, proti, objekta nosaukums. Savukārt adjektīvs *skaistu* ir nekonstruktīvs paplašinātājs, jo tas attiecas uz objektu.

Teikuma dziļās un virsējās struktūras pētījumi saistāmi arī ar minēto struktūru attieksmju izpēti.

Inta Freimane pievērsusies arī nepilnām formālām realizācijām, piemēram, rakstot par vienkārša teikuma paradigmu, valodniece min dziļās un virsējās struktūras asimetriju, kad „vienai dziļajai struktūrai var atbilst vairākas virsējās.” (Freimane 1992, 10)

Arī savā jaunākajā pētījumā – monogrāfijā „Trešā persona latviešu verbu sistēmā” – Inta Freimane ir uzsvērusi, ka „valodas sistēma ir elastīga. Tajā nav pastāvīgas atbildes starp formu un saturu. Ja nozīmei vienmēr atbilstu attiecīga forma, veidotos simetriska sistēma, taču valodai šāds simetriskums parasti nav raksturīgs.” (Freimane 2008, 17) Jāpiekrīt valodnieces teiktajam par satura nesaraujamo saistību ar formu –

„saturš nespēj eksistēt bez formas – tieši forma kā satura materiālā izpausme nodrošina satura jeb semantikas pastāvēšanu un funkcionēšanu. Semantika valodā ir galvenā, bet forma ir ārēji aktīva, un saturs, t. i., semantika, it kā paslēpjas aiz formas.” (Freimane 2008, 11) Tātad var secināt, ka teikums apvieno semantiku un sintaksi – teikumā ietverta īstenības situāciju, respektīvi, nozīmi var atspoguļot sintaktiski.

Gan J. Kārklīša, gan I. Freimanē darbos paustās teorētiskās atziņas savos pētījumos min Ilze Lokmane. Arī viņa, tāpat kā Jūlijs Kārklīšs un Inta Freimane, darbos paudusi uzskatu par teikumu kā saturā un formā vienotu veselumu. „Teikums vienā gramatiskajā formā apvieno vairākas dažādu abstrakcijas līmeņu nozīmes. Citiem vārdiem sakot, teikums ir valodas vienība ar daudzpakāpju jēdzienisko struktūru.” (Lokmane 2005, 15) Valodniece pievienojas uzskatam, ka tieši nozīme valodā ir pati svarīgākā. „Valoda eksistē tāpēc, lai izteiktu domu saturu, tādēļ jebkuri mēģinājumi abstrahēties no nozīmes un balstīt sintakses pētījumus tikai uz formālām pazīmēm ir neauglīgi.” (Lokmane 2005, 7)

Ilze Lokmane ir pētījusi teikuma struktūras līmeņus. Rakstā „Vārdformas vispārināto nozīmju loma teikuma sintaktiskajā struktūrā” valodniece īsi raksturojusi teikuma semantiku: „Visdziļākais līmenis teikuma semantikā ir relāciju struktūra. Ar relāciju struktūrām saprot vispārinātas tipveida attieksmju sistēmas, kas ir izteikuma pamatā.” (Lokmane 2001, 97) Tātad relāciju struktūra atspoguļo attieksmes, kas pastāv starp reālās īstenības objektiem, proti, „atspoguļo kādu notikumu, procesu vai, vispārīgi sakot, “lietu stāvokli” reālajā īstenībā”. (Lokmane 2005, 15) Ilze Lokmane relāciju struktūru dēvē arī par dziļo semantisko struktūru. (Lokmane 2001, 98) Kā iepriekš teikts, relāciju struktūrā atspoguļojas attieksmes starp reālās īstenības objektiem. Citiem vārdiem sakot, relāciju struktūra ir īstenības situācija, kurā iesaistītie dalībnieki jeb aktanti uzņemas noteiktas semantiskās lomas. I. Lokmane lieto terminu *relatēmas* semantisko lomu nosaukšanai. (Sk. piem., Lokmane 2005, 16) Valodniece min arī proposīcijas jēdzienu. „Proposīcija veidojas, piepildot relāciju struktūru ar konkrētām leksēmām (leksēmām, bet ne vārdformām – nevienu gramatisku nozīmi proposīcijā ietilpstošās leksēmas neizsaka). (..) Proposīcijas vispārinājuma pakāpe, salīdzinājumā ar relāciju struktūru, ir zemāka. Proposīcija atspoguļo teikuma objektīvo saturu neatkarīgi

no visām subjektīvajām nozīmēm un teikuma formālās organizācijas īpatnībām.” (Lokmane 2005, 19) No valodnieces teiktā var secināt, ka, piemēram, teikumiem *Laima pērk puķes*, *Laima pirks puķes* un *Vai Laima pirks puķes?* ir viena propozīcija.

Nākamais līmenis teikuma semantikā, kas uzslāņojas uz relāciju struktūras, ir predikācijas līmenis. Ilze Lokmane uzsver, ka reizēm šī struktūra tiek pretstatīta relāciju struktūrai kā „īsti sintaktiska”. (Lokmane 2001, 98) Tomēr, kā Ilze Lokmane norādījusi promocijas darbā, visi sintaktiskās struktūras līmeņi ir arī semantiski. Turpinot par predikācijas struktūru, ko valodniece sauc arī par dziļo sintaktisko struktūru, sacīts, ka tā rāda teikuma autora attieksmi pret atspoguļojamo situāciju – „autors izvēlas vienu no relatēmām par gramatiskās predikācijas izejas punktu”. (Lokmane 2005, 21)

Predikācijas struktūras vienība, kā raksta I. Lokmane, ir sintaktiskā pozīcija. „Predikācijas struktūra ir sintaktisko sakaru struktūra, kuras pamatā ir divas pretstatītas pozīcijas – gramatiskais subjekts jeb teikuma priekšmets un gramatiskais predikāts jeb izteicējs.” (Lokmane 2005, 21) Valodniece arī vēršusi uzmanību uz terminu izvēli, runājot par dziļo semantisko un dziļo sintaktisko struktūru. Tā kā terminus *subjekts* un *predikāts* lieto dziļās semantiskās struktūras vienību nosaukšanai, Ilze Lokmane ieteikusi attiecībā uz sintaktiskām pozīcijām paturēt terminus *teikuma priekšmets* un *izteicējs*. (Lokmane 2005, 21)

Trešais līmenis, kas uzslāņojas uz predikācijas struktūras, ir virsējā sintaktiskā struktūra jeb predikācijas struktūras formālā realizācija. Tā ir komunikatīvā struktūra, kas „aktualizē abstrakto sintaktisko veidojumu, proti, piesaista to runas situācijai. Nozīmes, kas izteikumam pievienojas runā resp. tekstā, atklāj abstrakto sintaktisko struktūru funkcionēšanu saziņā”. (Lokmane 2005, 24)

Ilze Lokmane minējusi būtisku problēmu, ar ko nākas saskarties, pētot teikuma dziļo un virsējo struktūru. Galvenās grūtības sagādā abstrakcijas līmeņa izvēle atbilstoši darbam, tādēļ dažādu autoru darbos atklājas dažāds semantisko lomu jeb relatēmu skaits. Valodniece uzskata, ka „pārlieta konkrētizācija, detalizējums nav lietderīgs. Ja relatēmu skaits ir liels, tām ir zema vispārinājuma pakāpe un tās konkrētībā tuvinās leksiskajām nozīmēm”. (Lokmane 2005, 18) Tādējādi izveidojas tikai milzīgs skaits niansētu teikuma struktūras modeļu, kas vairs nav uzskatāmi par teikuma struktūras modeļiem, respektīvi,

tipiskiem paraugiem, bet gan par konkrētu teikumu realizācijām. Tomēr latviešu valodnieku pētījumos visbiežāk ir runa par subjektu kā kreisās valences locekli un objektu kā labējās valences locekli. Tā ir augsta vispārinājuma pakāpe. Ja darbā nepieciešams, var šķirt vairāk semantisko lomu.

Noslēgumā jāteic, ka šajā rakstā minēto pētnieku veikums ir ļoti būtiski ietekmējis latviešu valodniecību, precīzāk, latviešu valodas sintaksi kopumā.

Gan rakstā minētie Latvijas Universitātes pētnieki, gan daudzi citi latviešu valodnieki rakstījuši un vēl aizvien raksta par mūsdienu latviešu valodu – katrs par sava laika „mūsdienu valodu”. Tas apliecina, ka valoda nepārtraukti mainās un visu laiku ir saucama par mūsdienīgu.

Literatūra

1. Freimane I. *Latviešu valodas skaņu verbi*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1983.
2. Freimane I. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1985.
3. Freimane I. Vienkārša teikuma paradigma//*Valodas aktualitātes – 1991*. Rīga: Zinātne, 1992, 9–21.
4. Freimane I. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
5. (Kārklīšs 1970a) – Kārklīšs J. Teikuma struktūras raksturošanas aspekti//*Latviešu valodas un literatūras problēmas*. Rīga: 1970, 103–113.
6. (Kārklīšs 1970b) – Kārklīšs J. Valodas un runas attieksmju problēma//*Latviešu valodas struktūras jautājumi*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1970, 9–37.
7. Kārklīšs J. Dažas teksta sintaktiskās struktūras īpatnības//*Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam*. Rīga: Zinātne, 1972, 445–456.
8. Lokmane I. Vārdformas vispārināto nozīmju loma teikuma sintaktiskajā struktūrā//*Baltu filoloģija X*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 97–104.
9. Lokmane I. *Konsituatīvo saistījumu tipi mūsdienu latviešu valodā: promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē*. Rīga: Latvijas Universitāte, Baltu valodu katedra, 2005.

10. (Saussure) – Соссюр Ф. де. *Курс общей лингвистики*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999.

11. (Tesnière) – Теньер Л. *Основы структурного синтаксиса*. Москва: Прогресс, 1988.

Summary

At the beginning of 20th century new theoretical views brought relevant changes into Latvian linguistics, including research in syntax. The author of this article sees necessity to highlight three linguists' opinion of University of Latvia. The article is a review of Jūlijs Kārklīšs, Inta Freimane and Ilze Lokmane opinion and researches on sentence structure and its investigation aspects.

At the beginning of previous century Latvian linguists draw ideas and inspiration mainly from Russian linguists' researches and from researches written by linguists of the World translated into Russian.

Researches written by Jūlijs Kārklīšs were first investigations in Latvian linguistics where was shown difference between language and speech (pioneer of this idea is Ferdinand de Saussure). J. Kārklīšs started to investigate simple sentence structure and context and situation prescribed text items. He indicated that previously attention mainly had been draw to investigation of isolated items of text. Inta Freimane has paid attention to complete and incomplete structure implementations. Linguist has investigated constructive (obligatory) and unconstructive (optional) sentence structure elements. Ilze Lokmane has focused on syntax of text, devoting attention to types of context and situation prescribed text items as well as concept of sentence structure.